

Fra skumhed til opmærksomhed

Af Ivan Ž. Sørensen

*Hans Liv er skummende som den Viin, han styrker sig paa...
Søren Kierkegaard*

Skumhed

"Skumhed" er et begreb som den italienske forfatter Sandro Veronesi har lanceret i romanen *De strejfede* (1990/da 1993). Med dette begreb søger Veronesi at indkredse den mentale tilstand hos Vestens helt unge storby-generation, den generation for hvem diskoteket og medie-zapningen er de vigtigste adspredelser. En generation som er i et konstant mentalt beredskab til at lade sig distrahere.

Jeg har aldrig oplevet en elev-generation, der i den grad har taget en generationsbetegnelse til sig som mine nuværende 3.g'ere har gjort det med skumhed. De føler sig som skumjakter. De skummer lystigt og dagligt. Med en særlig fryd over nu – efter læsningen af Veronesi – at være sig det en lille smule bevidst, ved at have fået sat navn på. De føler sig ikke bare strejftet af betegnelsen, men ramt.

Hovedpersonen Mète prøver at forklare begrebet "skumhed" idet han henvender sig til præsten, fader Mayer: "Det er ikke overfladiskhed, heller ikke ren og skær ondsindethed, eller omskiftelighed, eller simpel uvidenhed, eller ansvarløshed, eller bare uopmærksomhed, eller letsindighed... De begreber har altid været der... De skal snarere tænke på noget, der smelter alle disse begreber sammen til ét nyt begreb, en slags legering, som messing eller duralumin... Det er de midlertidige tilegnelsers begreb, fader Mayer; det er hele tiden at lade sig opsluge af det nærværende øjeblik, hengive sig så spasmodisk [krampagtigt] til et enkelt sekunds drift, at man til sidst er fuldstændig, fader, fuldstændig og aldeles indeholdt i det sekund driften opstod. Indtil der ikke længere er noget begribeligt tilbage, ikke andet end denne evige skumhed i former og handlemåder, der aldrig er ens og som kaosforskerne forståeligt nok kalder "dissipative" ["uholdbare"]. Men samtidig, fader, så er disse personer i stand til at fordybe sig ufattelig intenst i et tidsrum der er så minimalt, at De ikke engang ville være i stand til at skelne det fra et andet... De skummer, de ændrer form hele tiden." (s. 154f).

Eleverne har let ved at identificere sig med hovedpersonens 17-årige halvsøster Belinda, skumjektet over alle, som uopholdeligt holder "*sine sanser i beredskab, parat til at gribe alt hvad der kunne distrahere hende yderligere*". (s. 176). Gået på klingen af eleverne må vi lærere da indrømme at også vi, om end måske i mindre grad, kender til dette distraktionsberedskab: længslen efter fuglesang midt i eksamensopgaverne, hvabehar? Det er da heller ikke lærernes opgave at tage skumheden som et entydigt problem, affærdige det, spytte det ud; fænomenet har sin egen charme og skønhed. Men ved at tage begrebet op til læsning og diskussion kan man tilstræbe en erkendelse af at et glas rent skum ikke er pengene værd. Giv tid og rum – så den forvandringsproces kan indtræffe, der gør skummet til god stærk bevidsthed. Til godt øl.

Skumheden er under alle omstændigheder et fænomen, som det kan være frugtbart at have in mente når man underviser; og ikke mindst i forbindelse med rejseaktiviteter. For man kan vel sige, at grundlaget for at komme nogle steder hen – bevidsthedsmæssigt – er opmærksomhed. Og her er det konstant skummende distraktionsberedskab en alvorlig hindring. Derfor de følgende registreringer af og refleksioner over hvordan skumjektets opmærksomhed fanges og – muligvis – fastholdes.

At få opmærksomhed

På vores skole har eleverne af forskellige grunde en mani med at ville til Toscana på studietur.

En efterårsdag i den lille landsby Gianni. Vi skulle mødes med en italiensk skoleklasse, som havde fået stillet en stor vinkælder til rådighed til et dansk-italiensk party. Salsa'en rev os indbydende i næsen fra en mægtig gryde, da vi ankom, og straks blev vores elever sat i arbejde med at dække op og rigge til. Men først skulle alle de unge mennesker, og naturligvis også os ældre, se hinanden an og hilse på. Det hele forløb umanerligt hyggeligt. Men hvad lærerne især bed mærke i at eleverne bed mærke i (også i deres efterfølgende studieturs-rapporter), var: italienernes faste håndtryk, den lange, dvælende øjenkontakt, og at italienerne lynhurtigt lærte danskernes navne, og brugte dem. Francesca stak en pose pasta i hånden på lille, forsagte Peter: "Allora, Peter, butti la pasta!" Efter lidt forfjamskelse lykkedes det Peter at få pastaen i gryden. Francesca var – ikke bare i Peters øjne – en meget meget køn pige. Det var ikke uvæsentligt, men det var heller ikke det afgørende.

"Hemmeligheden ved forførelse er såmænd blot den totale opmærksomhed over for den man vil erobre" (Lars Bonnevie: *Vera K.'s hemmelighed*, 1993, s. 101). Francesca havde – som så mange italienerne – evnen til på den selvfølgerligste måde at vise total opmærksomhed over for sin samtalepartner – uden at der behøver at ligge noget bagved. Hun havde ingen intentioner om at erobre eller forføre Peter, og i *den* forstand var der slet ingen historie i Gianni. Men forført blev Peter nu alligevel. Til sig selv, havde jeg nær sagt.

Oplevelsen af at blive udsat for en anden persons umiddelbare totale opmærksomhed, om end kun i øjeblikke ad gangen, er det der gør drenge og piger til mænd og kvinder. Vi så Peter overvinde sin forfjamskelse, rette ryggen, vi så ham i løbet af aftenen forvandles en lille smule i retning af en person, i og med at han *uden videre* blev betragtet som en sådan.

Lærerne lærte betydningen af at vise direkte, total opmærksomhed, hvilket de måske ikke altid er så gode til – med mindre den er styret af pædagogiske bagtanker: Lille Peter, måske skulle du prøve at koncentrere dig lidt mere i timerne?!

Det skal ikke være nogen hemmelighed at de to lærere også havde det helt fint, når de sad på en fortovscafé på den lille bys hovedstrøg og fik en enkelt grappa og borgmesteren og rektoren kom forbi på deres aftentur og nikkede med et: "Ah, i due professori danese, buona sera, buona sera!" Etc. Også lærerne blev pludselig noget mere end de plejer at være, selv om de naturligvis var sig helt bevidste at der ikke – i det hele taget – skal lægges så meget i de italienske ord, og i den ydre påtagne italienske stil og manér og retorik og... Det er kun for sjov at de tager titlen til sig, ranker ryggen, ser hinanden i øjnene med en sigende grimasse, skåler og tømmer glasset. De ydre former gør nu alligevel et vist *indtryk*.

At vise opmærksomhed

En anden gang i Volterra. Vi havde været med klassen på rådhuset, hvor viceborgmester og fysiklærer, Signore Marcello, havde fortalt om byens historie og den aktuelle politiske situation osv. Eleverne sad trætte og blege, henslængte på stolene, uopmærksomme, småsnakkende, klynkende, dybt mærket af nattens diskoteksbesøg. Signore Marcello bevarede fatningen, fortsatte pligtskyldigt og udviste en bemærkelsesværdig forståelse for de unge danskeres hårdt pressede studieturs-program. Lærernes flovhed kendte ingen grænser, da eleverne med et "endelig!" på læberne – og i hele deres attitude, gestik og mimik – forlod den smukke gamle middelalderlige rådhus og væltede ud på gaden og hjem på hotellet for at komme sig, halvdelen af dem efterladende sig den nydelige gavebog om byen på stolesæderne.

Krisemøde! Moralsk opsang! Inden vi om eftermiddagen skulle på besøg på kunstgymnasiet. Naturligvis kunne eleverne godt forstå at deres morgenopræden ikke var så heldig, og at de havde sat deres lærere (ikke så meget dem selv, syntes de) i en lidt pinlig situation, men de var sgu så trætte, og så var det altså dræbende kedsommeligt – så'n om morgenen, det må I da indrømme... Men vi ska' nok... Og så slaskede 2y af sted til gymnasiebesøg, heftigt signalerende: "dansk gymnasieklasse på studieferie".

Vi blev henvist til skolens festsal, hvor vi lige skulle vente en halv snes minutter til rektor og en engelsktalende lærerinde kunne komme og byde os velkommen. Eleverne hænger på stolene, lærerne gruer. Så får en af lærerne en genial idé: hvis nu vi *lader som om!* Den er flere elever med på, interessen breder sig. Altså. Vi sidder pænt på stolene, og da rektor træder ind ad døren *rejser vi os*, lærerne hånder og hilser, og på et givent tegn sætter eleverne sig igen og lytter interesseret og opmærksomt.

Reaktionen udeblev ikke. Rektor var fuld af anerkendelse over den respektfulde optræden. En antydning af overraskelse over så veldisciplinerede unge danskere (Marcello har sikkert sladret om formiddagsbesøget!). Vi fik virkelig noget til gengæld for vores Ishøj-platte – og værdige optræden. Og selv om den kun var tilsyneladende, udeblev følelsen af selvværd ikke.

Spillets regler

Da vi kom hjem tog vi hele problematikken op igen. Bl.a. ved at læse et essay af Hans-Jørgen Nielsen: *Spillet's regler. Til attituderelativismens psykologi*. (i *Nielsen og den hvide verden*, 1968). Dette essay handler – klarere end de fleste andre tekster, jeg kender – om, på hvilke betingelser man kan spille med i livets store spil, eller lade være. Et vedkommende og yderst aktuelt eksistentielt anliggende. Som vores studierejse til Toscana satte nok så nydeligt i fokus.

Nielsen behandler tre måder at forholde sig på til de rolle- og adfærdsmønstre der gælder inden for de livssituationer, vi alle nødvendigvis indgår i. Mønstre som ikke er absolut givne, men socialt og kulturelt bestemte. "Spillet" er ikke bare en psykologisk fagterm, men også en – især i visse perioder – udbredt metafor i den vesterlandske litteratur, f.eks. hos Shakespeare.

Den første måde at forholde sig på kalder Nielsen *naiv*: "Virkeligheden, livet er på dette plan en ubevidst spillerutine, hvor spillets regler uden videre betragtes som givne, dvs. de opfattes ikke som regler... De indlærte, ikke-diskuterende mønstre betragtes som oplagte og indiskutable... Jeg lever i denne tilstand mine adfærdsspil umiddelbart; anser mine roller og de vurderinger de rummer for at være de eneste, de rigtigste, de sandeste, virkeligheden, livet. Der er ingen sprækker mellem mig, og det jeg foretager mig, dvs. det jeg gør med mit lille liv. Jeg er *in the game* og véd det derfor ikke."

Den anden måde at forholde sig på er *outsiderens*, i bogstaveligste forstand asocial. En reaktionsmåde som Nielsen bl.a. finder hos hippierne (teksten er fra 1968): "Jeg står dér med ansvaret for mit liv og har ikke lyst til at være med i 'de andres' spil, som forekommer mig at være tabsgivende. Jeg begynder et spil for mig selv med andre spilleregler end de normerede, i håb om at det vil give bedre resultater... Horisonten er bevidst indskrænket: Regression til det personlige, til *mine* oplevelser, til måder at opleve verden på uden at gribe ind i den."

Den tredje type er *spilleren*: "Spilleren véd i modsætning til den naive, at det hele 'bare' er et spil. Og i modsætning til outsideren accepterer han denne kendsgerning som sin virkelighed. Jeg spiller med: Jeg véd, at ideologierne bare er ideologier. At tilværelsen bare er en række konventionelle og relative spil. At 'jeg' ikke har nogen fast identitet. Men jeg spiller med... Og det befriende ligger i selve accepten. En accept som ser i øjnene, at der ikke findes nogen virkelighed, nogen verden hinsides spil-strukturerne. Men som samtidig ikke 'glemmer', at det er *spil*."

Jeg skal ikke videre referere og citere Niensens "teori", og de konsekvenser med hensyn til ansvarlighed, alvor og forpligtethed, som den fører med sig. Men jeg vil anbefale at man tager diskussionen med eleverne – i forbindelse med en studierejse, gerne før!

Det var lidt af en tilfældighed at vi fik prøvet "spilmodellen" i Volterra. Og den konkrete erfaring blev ikke ringere af efterfølgende at blive reflekteret.

Vor tids gymnasieelever er ikke (allesammen) naive, bevidstløse rutinespillere. De er naturligvis heller ikke outsiders i hippie-forstand. Ikke desto mindre løber vi lærere jo hele tiden ind i problemet med, at eleverne stiller sig udenfor, mangler respekt for de (få) regler vi synes der bør være, elevernes manglende ansvarlighed, disciplin osv. osv. I hverdagen på skolen, og

– mere påfaldende og pinligt – ude i den store verden. Og vi præker moral og etik og bruger pisk og gulerod og selvtillidskurser og assertion osv.

Ved et lille lykketræf engang i Volterra fik jeg øjnene op for, at et lille skridt på vejen – til at få forvandlet lidt af skummet – ligger i den (selv)ironi, det glimt i øjet, der ligger i og med at vælge rollen som *bevidst* medspiller. Der er mere værdighed i, mere personligt ansvar forbundet med at *spille* dannet, end at være det pr. rygmarv. Det hjælper os ud over den bevidstløse spidsborgerlige bornerthed og ud over den lige så bevidstløse oprørs-attitude: *mine* umiddelbare behov skal tilfredsstilles her og nu!

Roller som situationsbevidst medspiller skærper opmærksomheden. Også over for italie- nernes kolossale selvscenesættelse: Er deres totale opmærksomhed nu også så selvfølgelig endda? Men vi kan da godt spille med! Og få det rart sammen. (Forskellen mellem drenges og pigers evne og villighed til at spille med, evt. på andres betingelser, skal jeg ikke vove mig ud i at beskrive her; men det er nok værd at fokusere på).

At være opmærksom

Bevidstheden om at spille med forlener spilleren med en svimlende frihedsfølelse, en usår- barhed. Alle anslag preller af på den ironiske overflade. Vi nærmer os X-generationens karak- teristiske attitude: alting sættes i citations-tegn.

Men bliver man stående her ender det (måske) i kynisme og fortvivlelse.

Der er her tale om en fundamental eksistentiel problemstilling. “Skumjektet” og “Spille- ren” er ultramoderne udgaver af Søren Kierkegaards æstetiker-typer, henholdsvis den umid- delbare æstetiker og den reflekterede æstetiker (se Kierkegaards galleri af æstetikere i *Spurve- sol* bd. 2, s. 100ff).

Den moderne reflekterede æstetiker finder vi skarpsindigt skildret i Douglas Couplands roman *Generation X* (1991/da 1994). Men i hans nyeste roman *Life After God* peger han på begrænsningen i det moderne æstetiske standpunkt. Romanen “handler ikke mindst om, at ironien må standse og at der må være noget at tro på, hvis modenhed og kærlighed skal være noget mere end ord man kan grine ad... Han [Coupland] har prøvet at være en modstræbende guru. Nu vil han prøve at være sig selv” (Bo Green Jensen, Weekendavisen 13.5.94).

Og her er vi så inde på *etikken*, som – i absolut modsætning til spidsborgerlig moral – handler om at “udarbejde sig selv” og “være til stede”. En proces som det enkelte menneske, den enkelte elev, helt og alene er ansvarlig for. Men en proces som læreren kan/bør henlede opmærksomheden på. En ekstra-faglig opgave som vi som lærere nok må se i øjnene bliver mere og mere påtrængende i “omsorgs-gymnasiet” (fy fan for et ord!).

At henlede opmærksomheden

Etikken er en svær én at tage hånd om. Forveksles den med spidsborgerlig moral bliver dens bærende ord blot fraser, som de stramrøvede spidsborgere slår eleverne i hovedet med, som de smarte spidsborgere (bureaukraterne) mener de kan måle og veje og stille op i regnskaber, som skumjekterne trækker på skuldrene af, og som spillerne griner ad.

Gud og hver mand véd jo, at når både moral og etik har det skidt for tiden, så skyldes det et almindeligt og altomfattende værdisammenbrud i Vesten (som vi jo – ved almindelig historisk overblikslæsning – kan registrere som et evigt tilbagevendende problem i det moderne kapita- listiske samfund). Den konservative tidligere kulturminister Grethe F. Rostbøll anbefaler i sin nye bog *Værdier i krise. Kultur, moral og demokrati i et europæisk perspektiv* – ifølge Tho- mas Thurahs anmeldelse i Weekendavi-sen 6.5.94 – “at man opgiver den eftergivende kultur- relativisme og i stedet insisterer på den europæiske kulturs værdier, som demokrati, kristen- dom og humanisme.” Med en blot og bar insisteren – fra f.eks. en lærers side – på sådanne traditionelle værdikomplekser og sandhedskonstruktioner kan man utvivlsomt hjælpe eleverne over i naiv spidsborgerlighed, distraheret skumhed eller storgrinende spil. Men etisk frem- mende er det næppe. Dels er insisteren vel ikke noget pædagogisk greb man når ret langt med

i vor tid. (Kierkegaards "indirekte meddelelses-metode" er et alternativ!). Dels må der tidsrelevante bud på *substansen* i de traditionelle vestlige værdikomplekser.

Lad mig anføre et eksempel: Villy Sørensen påpeger i et interview (*Kampen mellem magten og kraften*, Information 18.4.1992), at der i vor tid er langt mellem unge der føler sig tynget af den synd som Kristus tog på sig for vores skyld! Det betyder ikke at man så bare kan se bort fra kristendommen; den er en uomgængelig grundsten i hele vores kultur, som man må forholde sig til. Og så forholder Sørensen sig ellers. Pågående og provokerende. Han afskriver hele historien om Kristus' opstandelse som hans disciples konstruktion. Til gengæld tager han den historiske Jesus' centrale budskab til sig, *næstekærligheden*; men tillægger det en sigende aktuel og vedkommende substans. Han tolker næstekærlighed som *indlevelse*. Indlevelse i andres stand- og synspunkter, *deres* liv og vilkår, det at kunne se og opleve tingene fra de andres/de fremmedes vinkel – i stedet for umiddelbart skummende at pisse på dem. Det må være udgangspunktet for en dialog. *Det* er "kristendom", hævder Sørensen. På den måde bliver kristendommen pludselig en anstødssten, vedkommende, relevant at forholde sig til.

Indlevelse er ikke ensbetydende med kritikløs falden på halen for alt, hvad der er anderledes. Den er derimod *den etiske betingelse* for at man kan begynde at forholde sig, for at man kan skelne skæg fra snot, ondt fra godt, sætte sig selv i relief og stille spørgsmålet: Hvilke værdier – fra min egen tradition og fra andre – vil jeg tage til mig og gøre til mine?

Jeg hævder ikke at studie- o.lign.-rejser er alfa og omega i denne forbindelse. Men de kan være en god anledning til – før, under og efter rejsen – at henlede opmærksomheden. På etikken. Også med hensyn til den enkelte elevs ansvarlighed over for den faglige side af en studierejse. Jeg har ikke her gjort meget ud af dette – det faglige – aspekt. Men det bør ikke undervurderes. Kundskaber og indsigt er en uomgængelig betingelse for fordoms-opløsning – og for indlevelse.